

5. Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР. — К.: Наукова думка, 1979. — С.16.
6. Черкесова І.Г. Композиційні схеми розподілу античного живопису та їхній вплив на композиції українських килимів //Слов'янський світ та античні традиції: Науково-методичний збірник. — Миколаїв, 1999. — С. 89–96.

Анотація. У статті зроблено спробу змінити естетичні погляди на декор виробів ручного ткацтва, зокрема килимів, пізнавальна сутність яких криється у символіці орнаментальних форм.

Ключові слова: килим, символ, функція, сучасне середовище, техніка ткання.

Аннотация. В статье предпринята попытка изменить эстетические взгляды на декор изделий ручного изготовления, в частности ковров, познавательная сущность которых кроется в символике орнаментальных форм.

Ключевые слова: ковер, символ, функция, современная среда, техника тканья.

Carpet and modern environment of man.

Iryna Cherkesova

Annotation. An attempt to change aesthetic looks to dekor of wares of the hand weaving is done in the article, in particular to carpets, cognitive essence of which is covered in symbolism of ornamental forms.

Key words: carpet, symbol, function, modern environment, technique of weaving.

Вікторія КУЗЬМА

мистецтвознавець

МИСТЕЦЬКІ МУЗЕЇ НА ЗАКАРПАТТІ ЧАСІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1945–1991)

З приєднанням Закарпаття до Радянської України розпочалася нова сторінка в історії музейного будівництва в краї. Особливо показовим стало створення і розвиток художньо-мистецьких осередків та музеїв. У дорадянський час жодного художнього музею в області, по суті, не існувало. Щоправда, невелика колекція художніх полотен була зібрана в Народному музеї Закарпатської України, який був відкритий у м. Ужгороді 20 червня 1945 року [2, с. 9]. 23 червня 1945 року Народна рада Закарпатської України видала постанову, якою зобов'язала міський Народний Комітет в Ужгороді передати для Народного музею будинок колишнього комітетського управління (крупна адміністративно-територіальна одиниця в Угорщині. — В.К.) [2, с. 11].

Після воз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною згаданий дім увійшов до системи культурно-освітніх і наукових установ України як музей обласного значення. За постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК КП/б/У 1946 року Народний музей в Ужгороді було реорганізовано тоді ж Історично-краєзнавчий музей, а також йому було надано високий статус музею республіканського значення II категорії [5, с. 2–3].

Для Історично-краєзнавчого музею, в тому числі для розташування його зібрань, було відведено 17 кімнат. Та розмістити тут всі колекції було неможливо. Із загальної

кількості шість кімнат були зайняті допоміжними службами (бібліотека, канцелярія, кімната наукових працівників, фонди), а для експозиційних підрозділів музею залишилось десять кімнат, де мали розмістити один краєзнавчий відділ [5, с. 4]. Отож через нестачу приміщень протягом 1946 року на складах музею пролежали надзвичайно цінні, цікаві речі, а художні експонати перебували в нерозібраному стані [5, с. 3].

На виконання постанови Закарпатського облвиконкому 19 лютого 1946 року місцевою владою було ухвалене рішення про створення у місті Ужгороді картинної галереї та передачу під музей приміщення на площі Леніна, 1 [11, с. 4]. Картинна галерея була організована на основі матеріалів Земської картинної галереї, які являли собою переважно твори чеських, словацьких та угорських художників періоду 1920–1930 років модерністського спрямування. Починаючи з 1946 року, музейна колекція поповнювалася матеріалами, які надходили у вигляді подарунків із центральних художніх музеїв Радянського Союзу, зокрема з музеїв Москви, Ленінграда (нині Санкт-Петербург), Риги, Києва, Харкова, Одеси, Львова.

У 1946 році Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У своєю постановою зобов'язали Закарпатський облвиконком надати для Історично-краєзнавчого музею приміщення Ужгородського замку [5, с. 3]. І на початку квітня 1947 року музей зайняв своє нове місце розташування в Ужгородському замку. Частина приміщень замку Закарпатським облвиконкомом було виділено Ужгородській обласній картинній галереї. Відтак музей зайняв у головному приміщенні замку 35 кімнат, у тому числі 23 великі зали, а картинна галерея — 11 кімнат, у тому числі 5 великих залів.

7 листопада 1948 року для шанувальників історії, етнографії, образотворчого мистецтва в Ужгородському замку була відкрита перша експозиція [7, с. 3].

Отож у нововідведеному приміщенні Ужгородська обласна картинна галерея розпочала свою роботу та продовжила поповнювати мистецьку колекцію. Одним із способів надходжень була націоналізація приватних колекцій. Ціла низка цікавих творів надійшла із збірки відомого історика, етнографа, археолога, видатного вченого, колекціонера Тиводара Легоцького. У 1950-х роках правлінням Мукачівського відділення державного банку було передано твори видатних угорських майстрів, які колись передали банкові на зберігання приватні особи. Значним джерелом надходжень була і Грекокатолицька епархія, яка володіла багатю колекцією творів художників різних національних шкіл попередніх епох.

Процес поповнення колекції новими творами не припинявся упродовж усього періоду функціонування обласної картинної галереї за радянської доби. Державою щорічно виділялися кошти на придбання художніх творів як від авторів, так і від окремих власників. Відчутною допомогою у формуванні художньої колекції були систематичні державні закупки з виставкових експозицій. Існували також спеціальні фонди художніх зібрань при Міністерствах культури та Спілках художників України і СРСР. У Київ та Москву запрошували представників від республіканських і обласних музеїв з метою відбору ними експонатів для своїх музейних колекцій. Художні твори передавались у музейні збірки безкоштовно.

Часом колекція картинної галереї поповнювалася авторськими роботами, подарованими окремими художниками, зокрема такими відомими митцями, як А. Ерделі, Й. Бокшай, А. Коцка та ін. Важливою подією в історії мистецької установи став акт передачі їй 1954 року Ігорем Грабарем своїх авторських творів на честь 10-річчя

возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. Цей дар становив п'ятдесят чотири живописні та графічні роботи, які вважаються етапними у творчій біографії художника і гідно репрезентують найвищі досягнення його мистецтва.

У 1960 році була проведена значна робота щодо піднесення наукового рівня та вдосконалення експозиції в усіх відділах Закарпатської обласної картинної галереї. Так, у відділі західно-європейського мистецтва була проведена більш чітка наукова систематизація тем, додатково включено до експозиції твори художників Фландрії і Голандії XVII–XVIII ст., зокрема Корналіса Бега, Абрама Ван ден Темпеля, Вонвермана Пітета Самуеля, виставлено 11 робіт видатних угорських та чехословацьких художників.

Відділ російського та українського мистецтва поповнився творами живопису і графіки художників І. Левітана, І. Рєпіна, В. Сурікова, В. Маковського, П. Петровичева, М. Ярового та інших. У відділі радянського мистецтва була перебудована вся експозиція — виставлено близько 80 творів, що поступили від Міністерства культури УРСР, а також закуплені та виявлені у фондах галереї, серед яких — твори таких видатних українських митців, як Михайло Божій, Микола Глущенко, Тетяна Яблонська; відомих закарпатських художників: Й. Бокшая, Г. Глюка, А. Ерделі, А. Коцки, Ф. Манайла, В. Свида та інших [9, с. 1].

Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР «Про мережу державних музеїв в системі Міністерства культури УРСР» та розпорядження Виконавчого комітету Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих у 1965 році Закарпатський державний краєзнавчий музей з філіалом «Закарпатська обласна картинна галерея» надалі став називатися — «Закарпатський краєзнавчий музей» з філіалом «Закарпатський художній музей» [10, с. 6].

У 1965 році на підставі рішення Виконавчого комітету Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих «Про розширення науково-освітньої бази Закарпатського краєзнавчого музею та Закарпатського художнього музею» у м. Мукачеві на базі громадського музею було відкрито відділ Закарпатського краєзнавчого музею — «Мукачівський замок», а в селі Горяни відділ Закарпатського художнього музею — «Горянська Ротонда» [10, с. 4].

Фонди Закарпатського художнього музею поповнювалися новими експонатами, тому виникла потреба в нових експозиційних та фондових площах. Отож у листопаді 1978 року на виконання рішення Ужгородського міськвиконкому музей переїжджає до історичного центру м. Ужгорода, в будівлю колишнього жупанату (резиденція мера міста, губернатора. — В.К.) — пам'ятку архітектури 1809 року [13, с. 4].

Нововідведені під музей приміщення ідеально відповідали вимогам побудови сучасної художньої експозиції. Тут було розгорнуто відділи зарубіжного, вітчизняного, радянського та закарпатського мистецтва, які розкривали загальну картину розвитку та історію художньої культури.

Відділ зарубіжного мистецтва містить цікаву і вартісну колекцію робіт художників країн Західної і Центральної Європи XVI — поч. XX ст. До числа найбільш ранніх пам'яток західно-європейського мистецтва відносяться: полотно Якопо Пальми «Мадонна зі святими» — яскравий взірєць живопису італійського Високого Відродження та робота Джованні да Болонья «Меркурій». Стиль бароко представлений картиною «Портрет дами в блакитній сукні» Абрама ван дер Темпеля та роботами анонімних

авторів «Діана», «Святий Франциск Асизький». Реалістичне мистецтво передусім представлено голландськими художниками: Самюелем ван Гоогстратеном, Корнелісом Бегом.

У музеї зберігається одна з найбільш повних на теренах України колекція угорського мистецтва, яке в першій половині XIX ст. розвивалося у тісному зв'язку з художніми школами Німеччини та Австрії. Цей період представлений у музейній збірці всього кількома експонатами — взірцями угорського портретного мистецтва, які ще потребують остаточної атрибуції. Колекція багата наявністю ряду пам'яток другої половини XIX ст.

Серед творів визначних митців того часу чільне місце посідають роботи Мігала Мункачі, засновника угорської реалістичної школи живопису. В музеї зберігається його робота «Голова фарисея» — підготовчий етюд до великоформатного полотна «Христос перед Пілатом», який без змін повторений художником у завершеному варіанті картини. Широко представлена творча спадщина Імре Ревеса. Серед музейних експонатів — цілий ряд живописних праць, авторів яких (Мігай Сабоні, Шандор Бігарі, Петер Сюле та ін.) непросто віднести до числа митців, які проклали шляхи національної художньої культури, але їх творчість є теж цікавою та цінною.

Значно скромніше, ніж мистецтво Угорщини, в музеї представлена творчість художників Словаччини, Чехії та Польщі. З-поміж них вирізняються роботи словацького живописця Теодора Мусона, чеських художників Франтішка Фолтіна, Вацлава Рабаса, Юліуса Немчика. Польське мистецтво представлено невеликою кількістю експонатів, зокрема в музеї експонуються роботи Алоїзі Рейхана, Й. Ольпінскі, Яна Станіславскі та ін.

Однією з найцінніших за своєю художньою вартістю є колекція російського мистецтва XVIII — початку XX ст., до якої належать твори видатних художників О. Кіпренського, І. Тропініна, М. Бондаревського. У музейній колекції є ряд першокласних зразків пейзажної творчості таких російських майстрів, як І. Шишкін («Ліс»), О. Саврасов («Зима»), Г. Кондратенк («Місячна ніч») та ін. Справжньою окрасою музейного зібрання є твори всесвітньо відомого мариніста І. Айвазовського.

Експозиція відділу вітчизняного мистецтва розпочинається показом пам'яток українського іконопису XVII–XVIII ст. Також у музеї зберігається Колодненський іконостас. Українське мистецтво XIX ст. представлено графічними творами Тараса Шевченка та його послідовника Лева Жемчужникова. Реалістичне мистецтво другої половини XIX ст. пов'язане з частково експонованою в музеї творчістю С. Васильківського, І. Соколова, К. Трутовського.

Відділ образотворчого мистецтва Закарпаття концептуально означений чільним місцем в експозиції музею та специфікою комплектування колекції. Твори художників Закарпаття вирізняються з-поміж живописних творів усіх регіональних та мистецьких осередків України емоційністю, декоративністю живописання. Цей відділ пропонує глядачеві твори зачинателів закарпатської школи живопису Й. Бокшая, А. Ерделі, а також роботи В. Габди, Ю. Герца, Г. Глюка, Е. Грабовського, А. Коцки, Ф. Манайла, В. Свиди, З. Шолгеса та ін. [12].

Зрозуміло, що з плином часу експозиційні приміщення потребували реставраційних робіт. Працівники музею змушені були згорнути експозицію. І впродовж двох десятків років музей був недоступним для відвідування.

Згідно зі щорічними звітами, поданими до обласного управління культури з регіонів, в області на початок 1970-х років помітно зросла мережа музейних закладів, які працювали на громадських засадах. На жаль, про такі мистецькі заклади згадано лише у звіті з Воловеччини — про Воловецьку та Жденіївську картинні галереї. Щоправда, як з'ясувалося картинної галереї в с. Жденієво не було. На 1974 рік у Воловецькому районі на 14 сільських і одну селищну Ради фактично працювала одна Воловецька картинна галерея, яка була розміщена в районному Будинку культури [3, с. 48].

9 лютого 1981 року в м. Ужгороді відбулася небуденна культурна акція — відкриття меморіального музею народного художника УРСР Ф.Ф. Манайла і пам'ятної дошки з барельєфним портретом митця. Оселився музей в будинку, де Федір Федорович Манайло жив і працював понад 30 років. Це двоповерхова будівля з невеликим садом. У передпокої та чотирьох кімнатах другого поверху розміщена експозиція. Два великі фотоілюстровані стенди, що розміщені у передпокої, знайомлять з основними темами творчості митця [16, с. 6].

У першій кімнаті зосереджені документальні матеріали, особисті речі, а також художні твори, які характеризують життєвий і творчий шлях художника в дорадянський час [16, с.15]. Друга кімната — меморіальна майстерня художника. Все, що оточувало митця у його повсякденному творчому житті, збережено тут до найменших дрібниць — меблі, особисті речі, знаряддя праці, ескізи, улюблені картини, навіть речі, якими Федір Манайло користувався лише під час походів по горах і долах Карпат з етюдником, складним мольбертом, стільчиком. Біля вікна — робочий стіл з численними паперами, зарисовками, робочим інструментом, повздовж стіни — великий диван, який завжди правив художникові за робоче місце.

В експозиції велика кількість картин, які репрезентують творчість художника майже за півстолітній період. Це, зокрема, виконані в різний час твори «Сусідки» (1936), «Сім'я» (1940), «Втеча» (1941), «Весілля» (1942), «Весна в Карпатах» (1961) та багато інших [16, с. 26-28]. Про особистість Ф. Манайла «розповідає» кожна річ меморіальної кімнати: меблі, виготовлені за його власними кресленнями-малюнками, улюблені картини, книжки... Значну частину цієї кімнати займають картини. Як і за життя художника, у кутку біля каміна — живописні твори «Гуцулка» (1939), «Від церкви» (1940), «Остання з Чорноріцьких гатей» (1952), «Над Тисою» (1963), а також невеликі декоративні монотипії та акварелі, виконані на межі 60 — 70-х років. Яскраво доповнюють цю своєрідну локальну експозицію декоративні різьблені диньки. Відродженню цього давно забутого виду народної творчості гуцулів художник присвятив два роки життя [16, с. 31].

Окрема кімната знайомить відвідувачів з творчою та громадською діяльністю Ф. Манайла 60–70-х років. Серед великої кількості художніх творів митця привертає увагу такий, що допомагає дізнатися про ще один вид творчості Ф. Манайла — монументально-декоративний живопис, в якому одним із перших він застосував найрізноманітніші породи закарпатського каменю [16, с.40]. Велика громадська діяльність в галузі культури, вагомий внесок Ф. Манайла у розвиток образотворчого мистецтва були відзначені високими державними нагородами, які представлено в експозиції [16, с. 49].

11 червня 1988 року Радою Міністрів УРСР було прийнято постанову про створення в Ужгороді ще одного меморіального музею — народного художника України

Андрія Андрійовича Коцки в будинку, де жив художник. По смерті А. Коцки, його сестра Ганна Андріївна передала в дар державі живописні полотна, бібліотеку, архів, меблі, пензлі і фарби — все те, що оточувало митця в житті. У травні 1990 року відбулося урочисте відкриття меморіального будинку-музею Андрія Коцки. Тепер численні відвідувачі цього затишного куточка Ужгорода, шанувальники образотворчого мистецтва, мають змогу познайомитися з життям і побутом художника, поринути в сферу його діяльності, проникнути в глибини самотнього таланту [14, с. 4].

Структура експозиції меморіального музею базується на хронологічному та тематичному викладі біографії, творчої і громадської діяльності А. Коцки. Експозиція розміщена в трьох приміщеннях. Біографічно-документальний розділ постає в коридорі, який розділяє майстерню та житлову кімнату художника. Сюди входять фотоматеріали, документи, особисті речі художника, книги і набори з репродукціями його робіт. Окремо оформлена — як меморіальна — житлова кімната. В одній з кімнат експозиція висвітлює період творчості художника з 1945 по жовтень 1987 років. Твори, особисті речі, меблі, бібліотека, які знаходились тут при житті А. Коцки, допомагають представити митця як Художника, Громадянина, Людину [15, с. 2–3].

Працівники меморіальних будинків-музеїв не тільки зберігають і показують твори живопису й графіки видатних закарпатських художників Ф. Манайла та А. Коцки, а й організують урочисті свята, ювілейні і тематичні вечори, пропагують творчу спадщину митців серед населення.

Згадаємо також про створення картинної галереї у селі Пийтерфолво Виноградівського району. Згідно з ініціативою Андора Бірова, голови колгоспу «Прикордонник», картинну галерею 1986 року було розміщено в центрі села Пийтерфолво у колишньому маєтку родини Дьєрдь (Ендре Дьєрдь — колишній міністр землеробства, автор численних праць на тему економіки, член Академії наук Угорщини), вибудованому наприкінці ХІХ століття. Експозиція в цілому складалася із творів закарпатських митців, які у 1980-і роки радянської доби гостювали у відомому на всю країну аграрному комплексі. А після розпаду СРСР картинна галерея, що нараховувала близько 200 картин, перейшла у власність місцевого самоврядування [1, с. 3].

Станом на 1990 рік в області на державному обліку було зафіксовано ще 7 музейних закладів з художнього профілю на громадських засадах [4, с. 1].

На підставі вивчення історії створення та розвитку художньо-мистецьких музеїв на Закарпатті в часи радянської влади можна зробити висновки як про позитивні, так і негативні сторони музейної роботи.

Позитивним за радянського часу було значне розширення музейної роботи. Поліпшувалося матеріально-технічне становище музейних закладів. Налагодження чіткої пам'яткоохоронної роботи сприяло постійному збільшенню фондів Закарпатського обласного художнього музею. провадилася робота щодо поповнення фондів цінними експонатами.

Водночас музейна робота з волі комуністичних ідеологів нерідко перетворювалася на чергові кампанії, приурочені до круглих дат з історії КПРС та СРСР, внаслідок чого насамперед збиралися ідеологічно препаровані матеріали, створювалися подібні одна до одної експозиції, зростало на папері число музеїв.

1. Картинна галерея села Пийтерфолво. Буклет.
2. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). — Ф. 14. — Оп. 1. — Од. зб. 655. — Арк. 12.
3. ДАЗО. — Ф. 842. — Оп. 1. — Од. зб. 454. — Арк. 113.
4. ДАЗО. — Ф. 842. — Оп. 1. — Од. зб. 955. — Арк. 113.
5. ДАЗО. — Ф. 1713. — Оп. 1. — Од. зб. 1. — Арк. 6.
6. ДАЗО. — Ф. 1713. — Оп. 1. — Од. зб. 5. — Арк. 28.
7. ДАЗО. — Ф. 1713. — Оп. 1. — Од. зб. 19. — Арк. 23.
8. ДАЗО. — Ф. 1713. — Оп. 1. — Од. зб. 92. — Арк. 26.
9. ДАЗО. — Ф. 1713. — Оп. 1. — Од. зб. 134. — Арк. 6.
10. ДАЗО. — Ф. 1713. — Оп. 1. — Од. зб. 139. — Арк. 6.
11. Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая: Збірник статей і матеріалів. — Ужгород, 2008.
12. Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая: Фотоальбом / Л. Біксей, О. Приходько, Г. Рижова. — Ужгород, 2004.
13. Кобаль Й., Кобаль Л. Домівка Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая // Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая: Збірник статей і матеріалів. — Ужгород, 2008.
14. Мясищева О. Переливчаста краса великих ліній... // Новини Закарпаття, 1991. — 23 травня. — № 96.
15. Тематико-експозиційний план меморіального будинку-музею народного художника УРСР А. А. Коцьки. 2 квітня 1990 р.
16. Фолтін В. Т., Манайло І. Ф. Меморіальний музей народного художника УРСР Ф. Ф. Манайла: Путівник. — Ужгород, 1986.

Анотація. У статті розглядається питання виникнення, розвитку та функціонування художньо-мистецьких музеїв на Закарпатті за часів Радянської влади.

Ключові слова: музей, експозиція, експонати, галерея, меморіальний будинок-музей.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос возникновения, развития и функционирования художественно-изобразительных музеев в Закарпатье период — советской власти.

Ключевые слова: музей, экспозиция, экспонаты, галерея, мемориальный дом-музей.

Art Museums in Transcarpathia During the Period of the Soviet Power (1945–1991).

Viktoriya Kuzma

Annotation. The article reviews the questions of rise of the Art Museums development and their functioning in Transcarpathia within the period of the Soviet power.

Key words: museums, memorial houses-museums, exposure, exhibits.